

Bánkeszi Katalin

Lesznek-e e-könyvek a könyvtárban?

Bevezető gondolatok

A magyar könyvtárak évek óta foglalkoznak elektronikus dokumentumok szolgáltatásával – és itt szándékosan nem e-könyvet írtam, nemsokára arra is kitérek, hogy miért. Digitalizálunk hagyományos dokumentumokat, gyűjtünk elektronikus formában létrejött szövegeket, képeket, hang- és videofelvételeket, és mindezeket (lehetőség szerint) hozzáférhetővé tesszük a könyvtári számítógépeken, belső hálózaton vagy szabadon elérhetően az interneten. Van azonban egy olyan kapcsolódó terület, amellyel nem foglalkozunk még „üzemszerűen”: a kiadónál egyre növekvő számban megjelenő e-könyvek kölcsönzésével, méghozzá azért, mert még nem született meg a konszenzusos megoldás arra, mi lenne a kölcsönzés jogszerű módja és formája úgy, hogy az ne sértse sem a szerzők jogait, sem a kiadók érdekeit.

A hagyományos könyvkiadók közül több már évek óta foglalkozik e-könyvek előállításával és terjesztésével, tehát ez náluk sem újdonság, sőt megjelentek kifejezetten erre a formára szakosodott kiadók és terjesztők is. A 2012-es év mégis mint ha kiemelkedő jelentőségű lenne az e-könyvek területén, hiszen – a növekvő olvasói érdeklődésre és a megjelenítésre alkalmas eszközök elterjedésére való tekintettel – minden eddiginél többet foglalkoztunk az e-könyvek könyvtári szolgáltatásának lehetőségeivel. A kiadók és a könyvtárak között párbeszéd alakult ki a „Bekerülhetnek-e az e-könyvek a könyvtári kölcsönzés körébe, és ha igen, hogyan?” témáról. Nem teljes az egyetértés abban, hogy az e-könyveket milyen konstrukcióban, netán milyen üzleti modell szerint vonhatják be a könyvtárak a szolgáltatásaik körébe, de lassan közeledik egymáshoz a két oldal képviselőinek az álláspontja. A kiadók és a könyvtárak más, többé-kevésbé kapcsolódó témáról (az elektronikus köteles példányok kezelése, a könyvtári digitalizálás jogszerűsége, a digitális másolatok szolgáltatása stb.) is élénk vitákat folytatnak, de az e-könyvek kölcsönzésének lehetősége mostanában nagyobb hangsúllyal jelent meg, mint a többi kérdéskör.

A fogalmakról

Az „e-könyv” elnevezést sokáig nem egyértelműen használtuk: értettünk rajta olvasóeszközöket is, meg olvasnivalókat is. A speciálisan kifejlesztett olvasóeszközöket sok esetben a könyvszerű formájuk és megjelenítési sajátosságaik miatt

(valamint a külföldi gyakorlat alapján) hívtuk e-könyvnek. Most, hogy egyre több-fajta olvasóeszköz kapható és terjed a használatuk, lassan megszokjuk, hogy a szóhasználatban is megkülönböztessük az olvasásra alkalmas eszközöket és az azokon megjeleníthető olvasnivalókat.

Ma már az e-könyv fogalmán egyre inkább azt értjük, hogy az adott szerzői mű (valamelyik kiadó kezelésében) egy tipográfiaiilag gondosan szerkesztett kiadásban, e-olvasóeszközökre optimalizált formátum(ok)ban (ePub, PRC) jelenik meg, és képes igazodni az eszközök különböző megjelenítési módjához (például áttördeleli a szöveget a képernyő méretéhez, fekvő vagy álló helyzetéhez igazodva). Az ilyen tulajdonságokkal rendelkező dokumentumokra jogosan használjuk az e-könyv kifejezést. Vagyis az e-könyv egyszerűen szólva egy speciális kiadványformátum, elsősorban (de nem kizárólagosan) mobil eszközökre (e-olvasó, tablet, okostelefon) optimalizált, könyvszerű megjelenítéssel.

A könyvekről digitalizálással készült elektronikus dokumentumot nem minden esetben nevezném e-könyvnek, ahogy erre utaltam is a bevezetőben. Előfordul, hogy a digitalizált példányokat e-könyvként említjük (ezzel manapság is gyakran találkozom), de amióta egyre több kiadó tér át részben vagy egészben az elektronikus kiadásra, óvatosabban bánnék ezzel a fogalommal. (Az is igaz, hogy nem minden kiadó tartja fontosnak, hogy az e-könyv megfeleljen a hagyományos könyvektől elvárt minőségi követelményeknek.) A könyvtári digitalizálásnak nem feltétlenül az a célja, hogy a könyvszerű, kiadói igényességű, gondosan formázott e-könyv változat álljon elő. Jellemzőbb, hogy kevésbé a könyvhöz hasonló megjelenítésre fektetik a hangsúlyt, inkább az a cél, hogy a szerző alkotása legyen széles rétegek számára hozzáférhető, azoknak is, akik nem tudnak hozzájutni a nyomtatott verzióhoz, vagy annak kereskedelmi forgalomban kapható e-könyv változatához. A könyvtári digitalizálás során a dokumentum akár HTML formátumú is lehet, amely valóban nem mutat sok hasonlóságot a könyv eredeti megjelenésével.

A könyvtári szolgáltatások körében elérhető elektronikus dokumentumokról nagy általánosságban elmondható, hogy vegyes minőségűek és elsősorban interneten vagy asztali számítógépen történő megjelenítésre készültek. Többségük HTML vagy PDF formátumú. Utóbbi esetben gyakori a kétrétegű PDF alkalmazása, vagyis a könyvoldalak szkennelt képe „mögött” megtalálható a többé-kevésbé jól kereshető szöveg is. Ebben az esetben a képernyőn megjelenített digitális változat tükrözi az eredeti kiadvány látványát, tipográfiáját, mégsem szívesen használnám rá az e-könyv elnevezést, hiszen a mobil eszközökön a megjelenítés nem minden esetben oldható meg korrekt módon, például a szöveg tördelése nem tud alkalmazkodni a képernyő tájolásához és méretarányaihoz, lévén, hogy nem maga a szöveg jelenik meg, hanem a könyvoldal szkennelt képe.

A szöveges forrásból készült PDF fájl ugyan a mobil olvasóeszközök többségén a különböző képernyőméretekhez alkalmazkodva „átméretezhető”, de látványában és szolgáltatásaiban általában azonos értékű a kiadóknál készült e-könyvekkel.

Még két fogalmat szeretnék körülírni: a terjesztést és a forgalmazást. Mindkettő kereskedelmi értelemben használatos, de itt kiterjesztően értelmezem, mivel nem igazán tudok jobb szót arra, hogy a könyvtáron keresztül különféle megoldások út-

ján elérhetővé tennénk e-könyveket. Ugyanis itt nemcsak a kölcsönzésben gondolkodunk, hanem abban is, hogy információt adunk az e-könyvek elérhetőségéről – akár a kiadói, terjesztői oldalakra mutatóval. Vagyis valamilyen formában a terjesztési láncba kapcsolódunk, annak érdekében, hogy a kiadvány lelőhelyéről a keresett információt szolgáltatni tudjuk a könyvtárak használóinak. Igaz, ez utóbbi esetben a könyvtárnak csak közvetítő szerepe van, mégis hozzájárul a könyv „terjesztéséhez, forgalmazásához”. Ezzel azt szeretném jelezni, hogy a könyvtárak szolgáltatásai között többféle módon megjelenhetnek az elektronikus kiadványok, akár térítés ellenében, akár ingyenesen, akár „csak” elérési információ szintjén. Ha az alábbi írásban a könyvtár vonatkozásában beszélek az e-könyvek terjesztéséről, forgalmazásáról, akkor a fentiek bármelyikét (vagy valamelyikét) értem rajta.

Kiadók és könyvtárak – ellenfelek vagy partnerek?

A kiadók és a könyvtárak kapcsolata nem éppen felhőtlen... Sőt, több ponton is akadnak közöttük nézeteltérések. Az egyik az e-köteles kérdése, vagyis az elektronikus dokumentumok köteles példányának beszolgáltatására vonatkozó kiadói kötelezettség. A kiadók nem szívesen tesznek eleget ennek a beadási kötelezettségnek, mert nem tudják pontosan, mi történik a beadott kiadványaikkal. Szolgáltatják-e azokat valamilyen csatornán keresztül a könyvtárak? Ha igen, egyidejűleg hány felhasználó számára és milyen korlátozásokkal teszik hozzáférhetővé az adott kiadványt? Kölcsönzik-e az elektronikus köteles példányokat? Megfelelő gondossággal őrzik-e, meg tudják-e védeni az illetéktelen használattól, a jogtalan másolástól?

A kiadók azt hangoztatják, hogy a törvény szerint kötelezően beadandó két köteles példány azt jelenti, hogy egyidejűleg két felhasználó számára tehető elérhetővé a beszolgáltatott dokumentum.¹ Mivel ezt nem látják biztosítva, ezért nem mindig tesznek eleget a törvényben előírt beszolgáltatási kötelezettségüknek – tisztelet a kivételnek.

Az elektronikus köteles példányokat jelenleg az OSZK gyűjti². A jogvédett dokumentumokat eddig két formában tette elérhetővé a nemzeti könyvtár: vagy az OSZK helyiségeiben működő két OSZK-ponton, vagy további, más könyvtárakban működő OSZK-pontokon, ahol vékony kliensen, erős korlátozással (nem nyomtatható, nem menthető, nem küldhető el elektronikus levél mellékleteként stb.) váltak elérhetővé a kiadványok. Ez utóbbival nem értettek egyet a kiadók, így ezeket az OSZK-pontokat megszüntettük, és a nemzeti könyvtárban működő két gépet is leállítottuk átmenetileg, amíg kialakítjuk azt a szolgáltatási formát, amely lehetővé teszi a biztonságos elérést és a példányszintű hozzáférés-korlátozást, és ezzel eleget teszünk a kiadói elvárásoknak. Amíg ez a megoldás megszületik, addig még a dolgozók számára sem érhetőek el a köteles példányként beszolgáltatott elektronikus dokumentumok (kivéve a feldolgozó könyvtárosokat). Úgy gondo-

1 Ez nem igazán szokványos az internet világában, hiszen az elterjedt gyakorlat szerint az elektronikus formában elérhető dokumentumok egyszerre több felhasználó számára is hozzáférhetőek...

2 http://www.oszk.hu/online_beszolg

lom, hogy ezzel a nemzeti könyvtár gesztus-értékű lépést tett a kiadókkal történő korrekt megegyezés irányába. Jelenleg „csak” archiváljuk a köteles példányokat, ami szintén nem kis feladat.

A kiadók az utóbbi időben vehemensebben „támadják” a könyvtárakat a digitalizálás és az e-dokumentumok szolgáltatása miatt. Igaz, volt rá precedens, hogy olyan könyvtári szolgáltatás jött létre, amelyet – bár regisztráció után – távolról érthettek el a felhasználók, és amelynek keretében jogvédett dokumentumok váltak elérhetővé. Azóta az ominózus szolgáltatást már leállították, és nem kevés „ellentételezést” fizetett az érintett könyvtár a kiadóknak – peren kívüli megegyezés keretében.

A gazdasági válság, a fizetőképes kereslet csökkenése, a nyomtatott könyvek iránti érdeklődés visszaesése is hozzájárult ahhoz, hogy a kiadók ellenséget látnak a könyvtárakban. A könyvtárak múltja több ezer évre nyúlik vissza; mindig is feladatuk volt az emberiség tudásának összegyűjtése, a kultúra lenyomatainak megőrzése, az információk szolgáltatása. Amíg jól működött a könyvkereskedelem (mert volt fizetőképes kereslet...), addig nem volt napirenden a téma, hogy miért kölcsönöznek a könyvtárak könyveket. Pedig akkor is volt könyvtári szolgáltatás... és mégis vettek az emberek könyveket, működtek a könyvesboltok. A gazdasági válság, a nyomtatott könyvek eladási statisztikájának romlása magával hozta az ellentétek feléledését. A „letális” küzdelem tovább szítja az ellentéteket. Pedig a kiadó és a könyvtár nem egymás ellen van, hanem egymás mellett létezik és létezett mindig is. Mindkét félnek megvan a maga feladata a kultúra terjesztésében.

Az elektronikus dokumentumok megjelenése újabb ütközőpontot jelentett, hiszen a jogtalan használat elleni védelem új kihívások elé állított minden szereplőt a könyves piacon, mindegy, hogy kiadóról vagy könyvtárról beszélünk. Nem ellenség kell látnunk egymásban, hanem azt a lehetőséget kell felismerni, ami az összefogásban rejlik. Mindkét félnek az a célja, hogy kiszolgáljuk az olvasói igényeket. Látni kell, hogy a könyvtár is egy lehetséges értékesítési csatorna a kiadók számára. A könyvtár használói eleve *olvasók*, akik érdeklődnek a könyvek iránt, szükségük van a könyvekben rejlő információkra vagy egyszerűen szeretnek olvasni. Könnyen lehet, hogy egy, a könyvtárban megismert kiadvány felkelti az érdeklődésüket, ezért meg is veszik azt – a könyvesboltban. Minként az is igaz, hogy előfordul olyan helyzet, amikor csak a könyv tartalmának egy részére van szükség, vagy csak időlegesen van igény a dokumentum használatára (például egy egyetemi vizsgára való felkészülésnél), és akkor a könyvtári szolgáltatás nyújt jobb megoldást. Arra is gondolkodjunk, hogy aki szeretne művelődni, olvasni, tanulni, nem mindig engedheti meg magának, hogy mindent megvásároljon, ami az érdeklődési körébe tartozik. Itt is a könyvtári szolgáltatás jelenthet megoldást. Partnerek lehetünk, partnerek vagyunk... mindannyian az *olvasók* szolgálatában... ki-ki a maga módján.

Párbeszéd

Néhány korábbi előzmény után továbbra is szükségesnek látszott a kiadók és a könyvtárak közötti egyeztetés. Ez volt az alapja annak, hogy a 2012-es Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon létrejött az MKE Jogi Szekciója kezdeményezésére egy kerekasztal-beszélgetés néhány jeles kiadó és a könyvtári tartalomszolgáltatók képviselői között. Ez még csak a kezdet volt... Rövidesen újabb találkozóra

került sor, ezúttal az MKE 44. Vándorgyűlésén, Győrben. Itt még mindig az ellentétek domináltak...

Szerencsére ez nem akasztotta meg a párbeszédet, ami arra utal, hogy mindkét fél keresi a megoldást. Szintén az MKE Jogi Szekció szervezésében és az Országgyűlési Könyvtár közreműködésével végül létrejött egy olyan találkozó, amelyről az eseményt követően mindkét fél pozitívan nyilatkozott. Ezt már fordulópontként értékelték, mert mindkét oldalon az együttműködési szándék körvonalazódott. Végre kimondatott, hogy közösen kell megoldást keresnünk arra, hogy elterjedjenek az e-könyvek, és eljussanak az olvasóhoz, anélkül, hogy az olvasók hátrányba kerüljenek vagy a kereskedelmi érdekek sérüljenek. Végül is a könyvtárnak az a küldetése, hogy kiszolgálja az olvasókat – nem érdekek, hanem kötelezettségek mentén, vagyis hogy minden olvasót ellásson a számára fontos információval, az esélyegyenlőség elve alapján, azonos feltételekkel.

Egyesülés az e-könyvekért

Feltehetően más okból, mint a könyvtárak, de az e-könyvpiac más szereplői is szükségét látták az együttműködésnek, az összefogásnak. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy egy forró nyári napon egy kávézóban összeült egy kisebb csoport – kiadók, forgalmazók, bloggerek –, és arra az elhatározásra jutottak, hogy közös érdekek alapján együtt keresnek megoldást az e-könyvek elterjesztésére és az illegális másolatok, a kalózkodás visszaszorítására. Ezt a gondolatot részben üzleti érdekek is motiválták, mégis fontos fejleménynek tekinthető, hogy az első megbeszélésre már meghívták a Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület képviselőjét, Moldován Istvánt, valamint az ő javaslatára a magyar könyvtárakat képviselő Könyvtári Intézet igazgatóját is. Ez a gesztus már önmagában hordozta egy széles körű, együttes gondolkodás lehetőségét. Egy újabb „fehér asztal” melletti találkozó már elég volt ahhoz, hogy az elhatározás körvonalazódjon: a résztvevők, bár laza formában, de egyesülésként folytatják tovább a munkát. A harmadik találkozóra már az Országos Széchényi Könyvtár tárgyalójában került sor, amely azóta is befogadja az egyesülés rendszeressé vált (átlagosan havonta megrendezett) találkozóit. Az *Egyesülés az e-könyvekért* szerveződés ünnepélyes megalakulására is a nemzeti könyvtárban került sor 2012. július 2-án. Az Egyesülés alapelveit tartalmazó dokumentum ünnepélyes, sajtónyilvános aláírásában már az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ) elnöke, Fodor Péter is részt vett. Az MKKE elnöke, Kocsis András Sándor is megjelent a rendezvényen, és támogatásáról biztosította a szerveződés tagjait.

Az Egyesülés alapidokumentumában az alábbiakat olvashatjuk:

„Az Egyesülés az e-könyvekért a magyarországi vállalkozások, szervezetek és szakmai fórumok önkéntes együttműködési rendszere, amely

- *kiáll az elektronikus könyvek és ezek olvasására alkalmas eszközök hazai elterjesztéséért;*
- *rendszeres, nyilvános fórumokat, internetes párbeszédet szervez céljainak megismertetése és népszerűsítése érdekében;*

- *fellép annak érdekében, hogy az e-könyv a hagyományos nyomtatott és a hangoskönyvvel azonos elbírálás alá essen elsősorban jogi és adózási szempontból;*
- *fellép annak érdekében, hogy az e-könyvek kiadása dinamikusan fejlődjék, továbbá foglalkozik az e-könyvek könyvtári terjesztésének szerepével;*
- *fellép a nyilvánosság előtt a jogkövető tartalomszolgáltatás elterjedése és védelme érdekében, beleértve ebbe mind a fizetős, mind az ingyenes/közhasznú tartalomszolgáltatásokat;*
- *fellép a csatlakozók érdekeinek képviselőjeként a szakmát érintő jogalkotási kérdésekben;*
- *fórumot biztosít arra, hogy a résztvevők összehangolják tevékenységüket a hatékony, közös fellépés érdekében;*
- *közös akciókat szervez, pl. összehangolja a tagok megjelenését könyvkiállításokon;*
- *nemzetközi kapcsolatokat tart fenn;*
- *figyelemmel kíséri, elemzi az e-könyvvilág fejlődését, az új kommunikációs eszközök megjelenését.”*

Az aláírók névsora: Ad Astra Kiadó (Bakos Péter)
 Adamo Books webáruház (Pavuk Péter)
 Arand Kft, A Hónap Könyve kiadója (Kereszty András)
 Co-Libri Könyvek Nonprofit Kft. (Tímár Tibor)
 Digitalbooks.hu Kft. (Sélei Aranka)
 eKönyv Magyarország Kft. (Starcz Ákos)
 Ekönyv olvasó.blog.hu (Farkas István)
 Fapadoskönyv.hu Kft. (Farkas András)
 Informatikai és Könyvtári Szövetség (Fodor Péter)
 Infopoly Alapítvány az Elektronikus Demokrációért (Dombi Gábor)
 Kindle-Varázs blog (Fehér Péter)
 Koobe Magyarország Kft. (Barta Gábor)
 Kossuth Kiadó Zrt. – Multimédiapláza (Földes László)
 Könyvkonnektor Blog (Kerekes Pál)
 Könyvtári Intézet (Bánkeszi Katalin)
 Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület (Moldován István)
 Pocketbook Kft. (Voznyuk Dimitriy)
 Publio Kiadó (Dombi Gábor)
 SFportal E-Book (Miyazaki Jun)
 Syllabux Könyvkiadó (Szabados Tamás)
 Szerep Művészeti Alapítvány (Salamon Eszter)
 Typotex Elektronikus Kiadó Kft. (Votisky Zsuzsa)

Az Egyesülésben az e-könyves piac szereplői mindannyian az e-könyvek megismertetésén, elterjesztésén dolgoznak, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy legális alternatívát kínáljanak a jogtalan terjesztéssel és az illegális letöltésekkel szemben. Az internet világában nehéz érvényt szerezni a szerzői jogi törvény előírásainak. A használók hozzászoktak ahhoz, hogy a legtöbb információt ingyenesen

érik el a neten. Sokan egyszerűen csupán nem ismerik a törvényi előírásokat, mások tudatosan állnak ellen a tiltásoknak. Az Egyesülés és a könyvtárak a jogszerű használat és a legális terjesztés hívei. Nincs igazán eszközük a kalóz oldalak visszaszorítására, de talán mégis tehetnek valamit annak érdekében, hogy legyen könnyen elérhető, olcsó, legális tartalom a kínálatban.

A kiadók közül az első fecskék, amelyek megpróbálkoztak az e-könyvek kiadásával, eleinte a DRM védelemben hittek. A tapasztalatok viszont azt mutatták, hogy az olvasók nehézkesnek tartják, és nem szívesen használják a DRM védelemmel ellátott kiadványokat. Tudjuk, hogy szinte minden szoftveres védelem feltörhető, ez alól a DRM sem kivétel. Egy idő után a kiadók többsége váltott: mára csaknem mindegyikük a „soft DRM” mellett döntött, ami azt jelenti, hogy az e-könyvben figyelmeztetést helyeztek el arra vonatkozóan, hogyan és milyen célra használható az e-könyv, valamint bejegyzik, hogy kié az adott, legálisan megvásárolt példány. Úgy tűnik, ezt a megoldást jobban kedvelik az olvasók. A kiadók szerint az így védett könyvek kevésbé jelennek meg a kalóz szájtokon. Egyszerűen nincs értelme a kalózmásolat elkészítésének, ha elfogadható áron hozzáférhető egy mű... Inkább arra fordítanak energiát, ami körülményesen, drágán, vagy egyáltalán nem található meg a legális csatornákon. Ez is egyfajta megközelítés, bár nem ellenőriztem, mennyire felel meg a valós helyzetnek. Sokak számára elfogadható az az alapelv, amelyet az Egyesülés képvisel, hiszen azóta az e-könyves világ újabb szereplő is jelezte csatlakozási szándékukat. Az újonnan csatlakozók: Geopen Kiadó, Ulpius-ház Kiadó, Dialóg Campus Kiadó, Akadémiai Kiadó, Complex Kiadó, Terc Szakkönyvkiadó, Tarandus Kiadó, Connect2Connect, Americana eBooks, Józsoveg Műhely, Atlantic Press/Aba Kiadó, Könyvmolyképző Kiadó.

E-könyves infotár

Látva az e-könyvek iránti növekvő érdeklődést, úgy gondoltuk, hogy nem lenne haszontalan összegyűjteni a sokféle megjelenő, ide kapcsolódó információkból a könyvtárakat érintő tudnivalókat. Létrehoztunk egy blogot, amelyet „e-könyves infotárnak”³ neveztünk el, és ahol – a teljesség igénye nélkül – több forrásból származó tudnivalókat gyűjtöttünk össze. Bemutattuk az Egyesülést is, válogattunk a szakirodalomból, és rendszeresen hírt adunk a látókörünkbe kerülő eseményekről, adatokról, szakkikkekről. Reméljük, ezzel is segíthetjük a könyvtárosok tájékozódását az e-világban.

Hasonló céllal folytatjuk a „K2-műhely” néven ismert szakmai találkozóinkat. 2012-ben nagy érdeklődés kísérte az újabb, négyrészes sorozat első rendezvényét, amelyet a mobil szolgáltatások megismertetésének szenteltünk. Az előadások megtalálhatók a kapcsolódó blogon: <http://blog.konyvtar.hu/k2/>. A második szakmai találkozó – 2012. április 4-én – az e-könyvekre fókuszált.

(Szeretném jelezni a kedves olvasóknak, hogy a jelen cikk némileg kibővített, illusztrált változatát rövidesen olvashatják a 3K weboldalán.)

---

3 <http://ki.oszk.hu/ekonyvek>